

הקדמה - פסוק בזמנו

תנו רבנן הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר והקורא פסוק בבית משתאות בלא זמנו מביא רעה לעולם מפני שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקב"ה ואומרת לפניו רבונו של עולם עשאוני בניך ככנור שמנגנין בו לצים.

אמר לה בתי בשעה שאוכלין ושותין במה יתעסקו אמרה לפניו רבונו של עולם אם בעלי מקרא הן יעסקו בתורה ובנביאים ובכתובים אם בעלי משנה הן יעסקו במשנה בהלכות ובהגדות ואם בעלי תלמוד הן יעסקו בהלכות פסח בפסח בהלכות עצרת בעצרת בהלכות חג בחג.

העיד רבי שמעון בן אלעזר משום רבי שמעון בן חנניא כל הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם שנאמר (משלי טו, כג) (ודבר בעתו מה טוב).

רש"י סנהדרין קא

ה"ג הקורא שיר השירים ועושה אותו כמין זמר - שקורא בנגינה אחרת שאינו נקוד בה ועושה אותה כמין שיר אע"פ שמשיר השירים הוא ועיקרו שיר אסור לעשותו כמין שיר אלא בקריאתו:

הקורא פסוק בבית המשתאות בלא זמנו - במיסב על יינו עושה שחיקותיו בדברי תורה וקורא פסוקים בקול רם לשחק בהם בני המשתה אבל אם אומרו בזמנו על המשתה כגון שהוא יום טוב ונוטל כוס בידו ואומר עליו דברי הגדה ופסוקים מענינו של יום מביא טובה לעולם:

הענין הוא סקרנות וקשר לקורנט איבנטס. והשאלה הוא אם לעשות בדרך אומות העולם שמדברים ניאוף כדברי רבא במגילה או לקרוא פסוק בזמנו וזה מביא טובה לעולם. גם מהפך את מה שלא טוב בתוך הזמן אל הטוב.

א. חוסר מגיפה ומחלה בספר בראשית
צריך להתחיל להבין השורש של ענין מגיפות.

מי שמבין בתורה יודע שכל מיני איומים על האנושות מפורטים בה, כי זה חלק מהתיאור של התורה ובמיוחד ספר בראשית שהיא מתארת כיצד האדם עומד בעולמו. לכן יש שם מבול, ומהפכת סדום, ודור הפלגה. כמו שהאדם העומד בעולם בעצם עומד על בלימה מלמעלה מים עליונים מצדדיו מים תחתונים ולפעמים הסכר נפתח ויש מבול. כך הציביליזציה שלו עומדת על שפה ולפעמים לא מבינים איש שפת רעהו ונעשה דור הפלגה. ולפעמים אין צדק בעיר ועיר נחרב. כל אלה הם שורשים לחולשות של האדם בעולם שצריך ללמוד להיזהר מהם בכדי לבנות משהו.

על רקע זה צריך לחשוב למה לא מצינו כליון במגיפה בכל ספר בראשית. בכלל הדבר הכי נפוץ שבני אדם מפחדים ממנו שהם מחלות לא משחק בכלל בספר בראשית. וכנראה את זה שמו לב חז"ל ואמרו עד יעקב אבינו לא היו מתים ממחלות אלא מיד. אם כן דבר זה צריך הבנה איך זה לא נחשב מהרכיבים היסודיים באדם וטבע וחברה.

ואיפה מתחילים לשמוע על מחלות? רק בספר שמות, שבו מכת דבר, ומכת שחין ועוד, ואז יש את ההבטחה כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. צריכים להתבונן בכל זה.

ב. פן יפגענו בדבר או בחרב

נקשור נימא בנימא ונתחיל להרכיב את הפאזל.

כלל מבואר במדרש שההופעה הראשונה של מילה או אפילו אות במקרא הוא שורש להתבונן בו על כל הדבר. בדרך כלל כאשר מתבוננים רואים כי האזכור המילולי הראשון הוא קודם גם לאזכור הענייני הראשון. וכך הוא בעניין שלנו, אמרנו הדבר הראשון המוזכר בעולם הוא מכת הדבר של מצרים, והמכות של מצרים הם גם המחלות הכלליות הראשונות במקרא. המילה 'דבר' לעומת זאת מוזכרת כבר בהקשר מעניין, בפרשת שמות. וזה הפסוק.

הפסוק הוא שמות ה', ג וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עֲלֵינוּ בְּלִכְהָ נָא דְרָךְ שְׁלִשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר וְנִזְבְּחָהּ לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן יִפְגְּעֵנוּ בְּדַבְּרְךָ אֹרְחָרְבַּי. פסוק זה אומרים משה לפרעה בפעם הראשונה שבא אליו. במפגש שורשי זה שהיה המפגש הראשון שלהם "וְאַחֲרַי בָּאוּ מִזְּשֵׁה וְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל־פְּרֹעֹה כֹּה־אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת־עַמִּי וַיִּחְגּוּ לִי בַמִּדְבָּר: זה היה המסר הראשון שקיבל פרעה מה' - שלח את עמי ויחגו לי במדבר.

ופרעה ענה. וַיֹּאמֶר פְּרֹעֹה מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֲשַׁמְעֶ בְּקוֹלִי לְשַׁלַּח אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא יִדְעֹתִי אֶת־יְהוָה וְגַם אֶת־יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלַּח: בתשובה לזה ענו לו משה ואהרן 'אלהי העברים נקרא עלינו' כלומר הודיעו לו מיהו הויה זה אותו פרעה לא ידע, הוא אלהי העברים. וחזרו שוב על בקשתם לחוג לו במדבר, והוסיפו טעם או איום. 'פן יפגענו בדבר או בחרב'. כידוע זה לא עזר כלל ופרעה אמר שהם מפריעים את העם ממעשיו וכו'.

לפי הפשט (כדברי ראב"ע) הרי משה ואהרן תולים גם בעצמם חשש זה, ומה אכפת לפרעה מזה, אלא אומרים הם לפרעה שווה לך לתת לנו ללכת דרך שלשת ימים במדבר ונחזור מאשר יפגע בנו ה' בדבר או בחרב ונמות כולנו (בכור שור). ונראה כי פגיעה זו הוא מעין הפרשה הקודמת 'ויהי בדרך במלון ויפגשוהו הויה ויבקש המיתו". פגיעה זו הוא פגישה זו, שכבר פגש ה' פעם אחת במשה, כנראה לפי שהתעצל

ללכת בשליחותו. ואת הפגישה האיומה הזו הם מראים בפני פרעה, עלינו לבוח לו כי הוא עלול לפגוש אותנו בדבר או בחרב.

פן יפגענו זה בעצמו הוא גם חלק מן התשובה לשאלה 'מי הויה'. כי ה' עליון נורא, ופגישותיו עם בני אדם יש בהם תמיד יסוד פוגע, כאשר האריכו אחרונים להראות מכל הופעות ה' במקרא. ובמיוחד בהופעת השם הויה. ובמיוחד באופי הופעתו במדבר, שהוא הצורה אותה פגש משה בסנה ובחתן דמים, ואשר אותה הראו כעת אל פרעה.

וראינו כי שתי דרכים יש שיפגע ה', אחד בדבר, והשני בחרב.

ג. סוד פן יפגענו בדבר או בחרב

מי שרוצה להעמיק בסוד 'פן יפגענו בדבר או בחרב', הנני להעתיק פירוש רמב"ן על דרך האמת ודברי שערי אורה בספירה החמישית.
וז"ל רמב"ן על הפסוק.

ועל דרך האמת הוא סוד הקרבנות, שהם כופר מן הפגיעה, כי לפניו ילך דבר (חבקוק ג ה) או בחרב הקשה ואמר זה, כי הקב"ה צוה אותם שיאמרו ואמרתם אליו ה' אלהי העברים נקרה עלינו ונזבחה לה' אלהינו (לעיל ג יח), והם אמרו כה אמר ה' אלהי ישראל שלח עמי (לעיל ה' א')
וז"ל שערי אורה

ואחר שהודענוך זה, דע כי בצד הצפון יש מקומות וחדרים גדולים אשר המה מלאים כמה מלאכי חבלה וכמה מיני פורעניות, ושם כמה בארות מים עכורים, טיט ורפש וטיט היוון יורדים עד התהום, ושם כמה מיני שחת, ושם כמה מיני נחשים ועקרבים, ושאר כל מיני חיות רעות יכל אלה שזכרנו כולם עומדים וצופים מתי יצא מן הדין אשר בצפון, לחרוב ארצות ולעקור מלכויות ולהכות בני אדם בכל מיני מכה ובכל מיני משחית, ואז יוצאין כל אחד מאלו מיני פורעניות אשר בצפון ושוטטין בעולם וגומרים הדין בכל אותן שנתחייבו בבית דין שלמעלה, ועל אלו כולן נאמר: מצפון תפתח הרעה (ירמיהו א, יד). ודע שיש במקום זה כמה מלשינים וכמה קטרוגים, וכמה מקטרגין על הבריות. ולפי שהשם יתברך נתן תורה ומצוות לפי רוב חמלתו על ישראל, ציוה להקריב לפניו קרבנות לכפר על העוונות, כדי לסתום אלו המקטריגים בצפון ולכל בעלי משחית. וציוה בתורה כי כל קרבן שהוא בא על חטא, יהיה אותו קרבן נשחט בצפון, וכן הוא אומר: ושחט אותו על ירך המזבח צפונה (ויקרא א, יא). והקרבן הנשחט בצפון בא על החטאים שאדם חוטא, בין שיהיה יחיד או ציבור. כגון, פר ושעיר של יום הכיפורים, וכגון פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים, וכגון זבחי שלמי ציבור ואשמות, וכגון חטאת הציבור והיחיד, כל אלו נשחטין בצפון. ואם תאמר: הרי שלמי ציבור, ואינם על חטא ולא אשם? דע שהוקשו לחטאת, זהו שאמר הכתוב: שעיר עזים אחד לחטאת ושני כבשים בני שנה לזבח שלמים (שם כג, יט). אבל שלמי יחיד והתודה ואיל נזיר והבכור והמעשר והפסח, כל אלו אינן מוכרחים להישחט בצפון אלא שחיתתן בכל מקום בעזרה, וטעם כל זה מבואר. ולפי שהקרבנות הם כופר לאדם מן הפגיעה, כמו שכתוב 'ונזבחה לה' אלהינו פן יפגענו בדבר או בחרב' (שמות ה, ג) ואלו המינים של פורענות הם בצפון, לפיכך ציווה י"י יתברך כל קרבן שהוא בא על חטא, יישחט בצפון. ובעזרת השם באלו הדברים עדיין נודיעך עיקרים גדולים בטעמי הקרבנות. ולפי שמידת שם אלהים הוא סוד הדין עומדת בצפון, נשחטין הקרבנות הבאים על החטא בצפון, והסוד: זבחי אלהים (תהלים נא, יט). והבן זה מאוד:

ד. ענין המגיפה והופעת ה' בכבודו.

נחזור עוד אל מכת הדבר אשר במצרים, שהוא גם כללות כל המכות, כאשר ראינו בפרשת שמות, ונראה שוב במכת בכורות. אך נקדים לבאר את ענין כבוד ה' המופיע במקרא והקשרו אל המגיפה והדבר. אב לענין זה הם הפסוקים בפרשת שלח, (במדבר יד, י - יב) וַיֹּאמְרוּ כָּל־הַעֵדָה לְרִגּוֹם אֹתָם בְּאַבְנִים וּכְבֹּד יְהוָה נִרְאָה בְּאֵהָל מוֹעֵד אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: פ (יא) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עַד־אֲנִי וְנֹאֲצַנִי הָעַם הַזֶּה וְעַד־אֲנִי לֹא־יֵאֱמִינוּ בִּי בְּכָל־הָאֱתוֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ: (יב) אֲנִי בְדַבֵּר וְאוֹרְשָׁנוּ וְאֶעֱשֶׂה אֶתְךָ לְגוֹי־גְדוֹל וְעַצִּים מִמֶּנּוּ:

הופעה זו של כבוד הויה הופעה לדין הוא, והוא הופעת פנים של זעם. דוגמתו מצינו עוד באותו פרשה 'ואולם חי אני וימלא כבוד הויה את כל הארץ'. כאשר מילוי כבוד זה את כל הארץ הוא עשיית הדין במוציאי דיבת הארץ. והוא מתבטא דווקא בהכאת העם בדבר, ואין זה מקרה שיכה אותם בדבר אבל הכאה כזו שייכת אל הופעת כבוד כזה.

הענין בזה הוא כך. ויבאר גם עוד פרשיות רבות. ישנם לה' כמובן עונשים רבים שביכלתו להטיל על העולם בשעת כעסו כביכול. ומצינו את כל העונשים האלה בזמנים ומקומות שונים, הלא המה מפורטים בתוכחות השונות ורשימות העונשים. אך הדבר איננו עונש פרטי מסוים, שנצטרך אליו אזהרה ופסוק האומר אם לא תקיימו כן יבוא עונש פרטי כן.

הדבר הוא כמו ההופעה הטהורה של חרון אף. כאשר נמצא הופעה של חרון אף שאין לו שום יעד או כוונה מוגדרת, כמו בפסוק זה 'וכבוד ה' נראה', ואינו עושה כלום (כי האמירות למשה שבאים אחריו אינם זוקקות הופעת כבוד ה' והרבה ויאמר ה' אל משה יש מבלי הופעת כבוד ה', אבל ההופעה הזו ענין בפני עצמו אשר האמירה מפרטת) הרי הופעה זו הוא דבר.

זוהי כלל בתורה כל מקום שנאמר שחרה אף ה' ולא נתפרש לך מה קרה מחרון אף זה, שהיה שם מגיפה ודבר. וכך ידע משה בפרשת קרח כי 'החל הגוף', שלא אמר הקב"ה אלא 'ואכלה אותם כרגע', וכיצד ידע משה שזהו מגיפה המתפשטת, כי זה הוא הכלל.

הסברו של זה כמו שהוא במציאות. לפעמים יש מלחמה ואנחנו יודעים מי גרם למלחמה ומאיפה בא האויב וכו'. פעמים נופל אדם ונפגע ונחלה ויודעים אנחנו מה גרם למחלתו ואין חבריו צריכים לפחד מזה. כל אלה הם עונשים מוגדרים ויודעים. הדבר הוא מין דבר הנופל עלינו פתאום כמו מן השמים, אין אנו יודעים מאיפה הוא התחיל ואין אנו יודעים איך הוא מתפשט, והוא נראה מדלג מאדם לאדם בדרכים מסותריות (בפרט בטרם הבינו את חוקי ההתפשטות אך גם לאחר מכן), הרי על זה לא ניתן לומר אלא היתה כאן יד ה'. ואפשר אפילו להיפך כאשר ראו התפשטות מגיפה באופן כזה הרי אותו הדבר ראה הנביא בחזון רוחו כהופעת יד ה' וכבוד ה'. כי הופעות ה' לעיני העם במקרא יכולים להיות בעצמם ההופעה של המציאות שאין ליחסו לדבר אלא לה'.

ה. המשחית והדבר

עכשיו שלמדנו את נראות כבוד ה' שהוא בדבר, עלינו להמשיך ולהבין צורת הפעילות של הופעה זו. כי יש כמה מיני הופעה של יד ה' או דבר ה' או שליחי ה'. הרוב המחקר התיאולוגי העמוק המפורש במקראות תלוי בהבנת דבר זה. כי יש הפרש בין ה' שמופיע על ידי מלאך או על ידי שליח או על ידי דבר אחר, כי בזה משתנה ההנהגה וצורת היחס.

אנחנו מכירים את ההופעה העיקרית כמידת הצדק וביותר מידת שכר ועונש, הנותן מידה כנגד מידה לטוב כטוב ולרע רשעותו. אבל כאשר מעיינים במקראות רואים שישנם עוד הופעות רבות אשר אינם אותו הופעה של שכר ועונש, וצריכים ללמוד כיצד להתנהג איתם ולהגיב אליהם. אלה יכולים להיות למטה

מבחינת שכר ועונש, כמו המצב של 'כיון שניתנה רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע'. ויכול להיות גם למעלה מבחינת שכר ועונש, כמו 'למעני למעני אעשה'.

חילוקי ההנהגה הללו אינם בתיאולוגיה לבד, אדרבה כל התיאולוגיה הוא רק נתינת הסבר למציאות משתנה בעולם התחתון ממש באופן אלוהי. הרי הבדל זה בין הנהגה שהוא לפי שכר ועונש להנהגה שהוא למעלה או למטה ממנו קיים ממש בסדר תהלוכות העולם. במובן שגם אתאיסט מסכים לאותה החלוקה. הרי נכון הוא שרוב המאמץ שלנו בחיים עובד לפי ההנחה של שכר ועונש, תחזור היטב תדע למבחן, תשמור על הבריאות שלך תהיה בריא, וכן במובנים חברתיים תהיה טוב לפי מידות החברה שלך תתקדם. אבל ישנם דברים שאינם פועלים לפי המידה הזאת. וצריכים לדעת אותם ולהתנהג בהתאם.

מאחר והחיים של האדם הם הבריאות שלו, על כן קל לדבר על כל סוגי ההנהגה הללו דרך החיים והבריאות. האופן הרגיל של בריאות תלוי בעיקרו לפי שכר ועונש. וממילא גם אין צורך להכניס התערבות אלוהית מכוונת, כמו שחז"ל אומרים הכל בידי שמים חוץ מצינים ופחים. השמירה הרגילה על הבריאות לא לעשות דברים מסוכנים מובנת והוא ההנהגה הגלויה של שכר ועונש הרגיל, מי שמסתכן יחלה ומי שמפחד תמיד ישמור על עצמו ולא יחלה. זהו היוסיום ורוב מחלות היוסיום תלויים בדברים שבני אדם יכולים ליזהר בהם.

מעבר לזה לפעמים אדם חולה במחלה שאינה תלויה במה שיכול ליזהר בפשטות, ואז אנחנו מייחסים אותו לשכר ועונש יותר מופשט ורחב, לומר שחטא ויעשה תשובה. זה מין הופעה אלוהית מסוימת על פרט האדם הזה שקבע לו דינו ושכינה מראשו של חולה.

ויש מצב בריאותי שהוא חורג מכל הסדר של שכר ועונש, כי רואים בה במפורש שהיא אינה מבחנת בין טובים לרעים כלל. כלומר אינה מבחנת כלל בין מי ששומר על בריאותו למי שאינו שומר. ואי אפשר לייחס אותה לדרכי טוב ורע פרטיים. וזוהי באופן כללי מחלות מדבקות, דהיינו הדבר. המציאות של דבר הוא כזה אנדרלמוסיה שפתאום זה חולה וזה חולה והם מדביקים זה את זה ואין שום דרך הגיונית לייחס כל מי שחולה לאיזה חוסר זהירות שלו או לאיזה חטא שלו.

הדבר (בסגול) מתואר במקרא כאיזה מין דבר (בקמץ) ממש, לפניו דבר ילך, היא מתהלכת באופל, וזה נכון גם לפי ידיעתנו שהוא נגרם על ידי נגיף מסוים, שהוא ממש איזה משחית המסתובב בחוץ, אבל הוא לא שואל אותם אם נזהרת או אם אתה צדיק, הוא פשוט מתהלך באופל מבלי טעם ודעת ומדביק כל מי שהוא מוצא בדרכו.

במילים תאלוגיות יותר, זה מין דבר ההורג שאינו עובד לפי כללים פרטיים או כלליים של שכר ועונש, זה מדביק את כל מי שיקרה בדרכו. ואי אפשר לאדם לומר 'לכל כדור יש כתובת' ומי שצדיק ינצל כדין הצדיק שאינו סובל. כי אדרבה המהות של זה הוא שאין לו כתובת. הוא דין כללי שידביק מבלי חשבון.

הדבקה זו נקראת במקרא בשם 'המשחית', הפועל את הדבר. הוא המלאך שראה דוד וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים. (בימינו אפשר לראות את המלאך הזה ממש במיקרוסקופ. כלומר דוד ראה המראה היותר רוחני שהוא מה שהמדען רואה במיקרוסקופ שלו) והוא מידת דין שלא מספיק לו לעשות תשובה כי זה הכל לפי הסדר של שכר ועונש הרגיל. צריך לדעת דרכי ההינצלות השייכים לזה עצמו. בפרק הבא.

1. והפלה ה'

בסדר המכות מצינו הפליה בין מצרים ובין ישראל במכות מסוימות בלבד. ובדרכים שונות. למי שקרא הכל במשקפיים של שכר ועונש פשוט שהמכות הם עונש או איום למצרים על חטאיהם, ואין צריך לכתוב בכלל שלא היו על ישראל כי בעבורם היו כל המכות האלה ומה הוה אמינא שיהיה בהם מכות. אבל מתוך

שהמקרא מפרש במכות מסוימות חידוש שלא היו מכות אלה על ישראל משמע לפי הפשט ששאר המכות היו גם אצל בני ישראל, ועל כל פנים שיש כאן חידוש לפרש.

ההפלאה נמצאת בשני מכות בלשון הפליה על בני ישראל. ובעוד שתי מכות בהבדלה של ארץ גושן מארץ מצרים. הפלית בני ישראל כתובה במכת דבר, ובמכת בכורות. והפלית ארץ גושן במכת ערוב ובמכת ברד.

בדבר ובכורות שהוא מחלה מדבקת צריך לפרש נס שלא נדבקו בני ישראל. ערוב משהו בארץ וכן ברד. הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס

ובמכת בכורות היה צריך פעולה של להישאר בבית ולעשות את האות על המשקוף.

ז. שב שני היו מותנא ואיניש בלא שניה לא שכיב

כבר בזמן הגמרא היו האנשים מזלזלים בזהירות מן המגיפה בתואנות של אמונה או פטאליזם והגמרא מבקרת אותם על כך.

במסכת סנהדרין דף כ"ט עמוד א דנה הגמרא כיצד מקיימים את המבואר במשנה שם שמאיימים על העדים שלא ישקרו, איזה דברים מאיימים אפשר לומר להם. האמוראים מעלים כמה אופציות. על חלקם מעלים אמוראים אחרים שאינם איומים מועילים כי בני אדם ימצאו תירוץ לא לפחד מהם. למשל רבא טען על רב יהודה שאמר שיש לאיים בעצירת גשמים ורעב שזה לא יעזור כי יכולים הם לומר פתגם "שב שני היו כפנא ואבבא אומנא לא חליף" - פתגם עממי האומר ששבע שנים יכול להיות רעב ומי שיש לו אומנות לא יפגע מכך - כי תמיד יש צורך באומנותו.

וכך על רעיונו של רבא עצמו שיש לאיים על העדים במוות על ידי דבר, טוען רב אשי "יכלי למימר שב שני היו מותנא ואיניש בלא שיניה לא שכיב". גם זה פתגם עממי הטוען שיכול להיות דבר שבע שנים ולא שכב אדם בלא זמנו. כלומר היו מאמינים שלכל אחד קץ הקצוב לחייו ומי שלא הגיע קיצו לא ימות אף במגיפה. ולפיכך לא יפחדו העדים מן המגיפה כי יאמרו אם יגיע זמננו נמות ואם לאו לא.

ברור מתוכן סוגיה זו שהגמרא עצמה בכלל לא מסכימה עם הפתגם, אדרבה הם בוודאי חושבים כי עדי שקר כן מגיע להם מיתה, אם בדבר אם ברעב אם בכל דרך אחרת. אבל הם מזכירים שבני אדם משום מה יש להם אמונות כאלה שאינם מפחדים. אפילו אם מאיימים עליהם שעל זה מגיע עונש כזה כבר יש להם הרגל להבין שהרעב או הדבר לא יפגע בהם.

וכך אכן מסיק מהרי"ל בתשובה סימן מ"א, נגד ההוה אמינא שאין לברוח בשעת מגיפה שהרי אין אדם שוכב ללא זמנו, וכפתגם זה, שאין זה דעת הגמרא אלא פתגם שהגמרא מביאה כאמונה עממית והיא אינה מסכימה איתו, והוא מוכיח זאת מסוגיות אחרות שאומרות שיש נספה בלא משפט ושצריך ליזהר ולברוח. אך לפי דרכנו זה מוכח מתוך הסוגיה בסנהדרין עצמו שזה מין אמונה עממית שהגמרא מחפשת דרכים להינצל ממנו ולאיים על העדים בצורה מועילה.

פתגם זה מובא בגמרא עוד פעם במסכת יבמות קיד, א לגבי הדין במשנה שם שכאשר יש מלחמה בעולם אין האשה נאמנת לומר מת בעלי. הגמרא דנה בטעם הדבר לפי שנדמה לה שבטח מת אפילו שלא ראתה באמת. ושוב דנה במצבים שונים אם הם דומים למלחמה לענין זה. לגבי דבר מביאה הגמרא מחלוקת, יש אומרים שהוא כמלחמה ואינה נאמנת לפי שגם בדבר מתים הרבה אנשים ונדמה לה שמת בעלה גם כן. ויש אומרים שדבר אינה כמלחמה ונאמנת, כיון שסומכת על הפתגם שאומר שאין אדם מת בדבר ללא זמנו, ולפיכך אינה מניחה שבעלה מת מבלי לראות ונאמנת.

במקרה זה דווקא אמונה זו מועילה לנו כי מתוך שבני אדם אינם מניחים שבדבר כולם מתים ללא הבחנה מדייקת האשה ואפשר לה להינשא על פיה. מעניין שהרמב"ם בהלכות גירושין יג, ז כאשר מביא הלכה זו אינו מעתיק את הפתגם העממי אלא מסביר את הענין בסטטיסטיקה. וזה לשונו "שְׁדָבֵר פְּשׁוּט בְּפִי כָּל אָדָם שֶׁבְּשֵׁנֵת הַדָּבָר זֶה חַי וְזֶה מֵת. וְאֶפְשָׁר שְׂיִמּוּתוֹ בְּדָבָר נְעָרִים חֲזָקִים וְיִנָּצְלוּ הַזְּקֵנִים הַחֹלִים. וְלִפִּי זֶה אֵין חוֹשְׁשִׁין לָהּ שֶׁמָּא סְמָכָה דְעֵתָה עַל רֵב הַמֵּתִים". הרמב"ם מסביר את טעם הלכה זו לפי שידוע שאין כל אחד מת בדבר ואי אפשר לדעת מי יחיה ומי ימות ולפיכך אינו דומה למלחמה שבו הרוב מתים.

ח. בענין השגחה כללית ופרטית במגיפה

בס"ד דעת רוב ראשונים ואחרונים (ואולי כולם, וכך הוא גם בזוהר. וצ"ע במה שאומרים שדעת החסידות לא לחלק חילוקים בהשגחה כלל, ולענ"ד עיקר הכוונה מצד הבחינה השניה דלהלן. אם מישהו יודע לפרש יותר יכתוב) שיש מצבים של נספה בלא משפט. והזכירו במיוחד ובמפורש מצבים של מגיפה שכיון שניתנה רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע. וכתבו שזה עצמו הסיבה שצריכים להישמר במצבים כאלה והשמירה עוזרת כי במצבים של דין כללי אין השגחה פרטית ואפילו צדיקים יכולים למות.

ולפי זה יוצא שאין ראוי לומר שכל זה באתנו בחטאינו, לא מיבעיא שאין ראוי לומר שמישהו פרטי שחלה או מת יפשפש במעשיו כי זה בחטאו, אדרבה עלינו לדון לכף זכות ולומר שזה צדיק שנתפס במשחית הכללי, אלא גם על הכלל ישראל אין ראוי לומר כי יש לומר כל מה שגם ישראל נפגעו אין זה בחטאנו אלא מאחר ויש מגיפה כללית בעולם שוב אינו מבחין בין ישראל לעמים, ואם כן לא ראוי להאשים גם את הכלל בחטאייהם. הן מצד שזה גורם חלישות הדעת ללא סיבה והן כי אין ראוי לומר דברים מגוחכים ובלתי נכונים.

מכל מקום התשובה טובה תמיד וזעזוע הלב מן השגרה שדברים בלתי שגרתיים פועלים טוב לתעלו להתחדשות עבודת ה' אם אפשר (ולענ"ד אין זה אפשרי כ"כ ועדיף להתחיל עבודת ה' ממקום של ישוב הדעת גם במצבים כאלה). וכמו כן התפילה מועילה בכל מקרה כי התפלה היא לפחות גם סוג של השתדלות פשוטה שלפיכך בעת צרה מריעים אפילו בשבת, ובוודאי היא מועילה גם כן, גם אם יש זכות מיוחדת יכול זה להגן על האדם ולפיכך טוב להרבות בזכויות. ועיקר הזכות בדברים כאלה הוא על ידי בטחון מיוחד שיכול להגן על האדם גם במצב של דין כללי על ידי השגחה מיוחדת וכמבואר בשיר של פגעים. וה' יפרוס עלינו כנפיו להצילנו מכל רע.

לסכם יש לומר לפי שעיקר ההבחנה בכאן הוא נתינת רשות למשחית לפיכך השמירה העיקרית בשתי הבחנות. ראשונה על ידי דחית המשחית מצד עצמו הן בדרכים טבעיים הן בדרכים סגוליים כענין הקטורת לפי דברי המפרשים. ושניה על ידי המשכת השגחה מיוחדת ניסית שהוא נגד הסרת ההשגחה שבמגיפה. וכתב הרמב"ם והסכימו איתו חכמי הקבלה והחסידות שעיקר המשכת השגחה מיוחדת זו על ידי דביקות המחשבה באלהות וזה מתאים לנאמר בשיר של פגעים.

ושתי הבחנות האלה יש ללמוד ממכת בכורות שנצטוו לא לצאת מפתח ביתם שלא לפגוש במשחית וזה בדרך טבעית ואפשר שגם שימת הדם על המשקוף נחשב ביטול המשחית בדרך סגולית. ועוד נצטוו להוסיף בדביקות מיוחדת שזה ענין מצוות הפסח והמילה והוא גרם השגחה עליונה מיוחדת שפסח ה' על פתחי בני ישראל.